

CE

**Oplossingen voor
milieu, economie
en technologie**

Oude Delft 180
2611 HH Delft
tel: 015 2 150 150
fax: 015 2 150 151
e-mail: ce@ce.nl
website: www.ce.n

Monitoring Productgerichte Milieuzorg (PMZ)

Fase 1, het hoe en waarom:
Doelbepaling van de monitoring

Notitie opgesteld voor NOVEM

Delft, december 2001

Opgesteld door: Berend Potjer
Ron Wit

Colofon

Bibliotheekgegevens rapport:

Berend Potjer, Ron Wit
Monitoring Productgerichte Milieuzorg (PMZ). Fase 1, Het hoe en waarom:
Doelbepaling van de monitoring
Delft, CE, 2002

Monitoring / Producten / Milieuzorg / Beleidsinstrumenten / Subsidies / Bedrijven / Overheid /

Publicatienummer: 01.6984.34

Verspreiding van CE-publicaties gebeurt door:

CE
Oude Delft 180
2611 HH Delft
Tel: 015-2150150
Fax: 015-2150151
E-mail: publicatie@ce.nl

Opdrachtgever: Novem

Meer informatie over de studie is te verkrijgen bij de projectleider Berend Potjer.

CE

O oplossingen voor milieu, economie en technologie

CE is een onafhankelijk onderzoeks- en adviesbureau, gespecialiseerd in het ontwikkelen van structurele en innovatieve oplossingen van milieuvraagstukken. Kenmerken van CE-oplossingen zijn: beleidsmatig haalbaar, technisch onderbouwd, economisch verstandig maar ook maatschappelijk rechtvaardig.

CE is onderverdeeld in vijf secties die zich richten op de volgende werkterreinen:

- economie
- energie
- industrie
- materialen
- verkeer & vervoer

Van elk van deze secties is een publicatielijst beschikbaar. Geïnteresseerden kunnen deze opvragen bij CE tel: 015-2150150. De meest actuele informatie van CE is te vinden op de website: www.ce.nl

Inhoud

1	Inleiding	1
1.1	Inleiding	1
1.2	Doelstelling	1
1.3	Achtergrond van het project	2
1.4	Werkwijze	2
1.5	Leeswijzer	3
2	Doel en reikwijdte van de monitoring	5
2.1	Inleiding	5
2.2	Doel PMZ	5
2.3	Doel subsidieregeling	5
2.4	Doel monitoring	6
2.5	Reikwijdte monitoring: welke bedrijven en branches?	6
3	Brede opzet: alle bedrijven	9
3.1	Inleiding	9
3.2	Monitoringsonderwerpen	9
3.2.1	Inleiding	9
3.2.2	Penetratiegraad	9
3.2.3	Mate van invoering	9
3.2.4	Reden van invoering: faal- en slaagfactoren	9
3.2.5	Ander productbeleid	10
3.2.6	Bijdragen aan bekendheid PMZ en subsidieregeling	10
3.2.7	Overige opties monitoring	10
3.3	Organisatie brede monitoring	11
4	Smalle opzet: deelnemende bedrijven	13
4.1	Inleiding	13
4.2	Monitoringsonderwerpen	13
4.2.1	Penetratiegraad	13
4.2.2	Mate van invoering	13
4.2.3	Succes en slaagfactoren	13
4.2.4	Vergelijking met ander productgericht milieubeleid	14
4.2.5	Aantal milieugerichte productinnovaties	14
4.2.6	Milieuwinst	14
4.3	Organisatie	14
5	Opzet monitoring PMZ	15
5.1	Inleiding	15
5.2	Doelen en uitgangspunten	15
5.3	Opzet	15
5.4	Verwachte resultaat	17
6	Literatuurverwijzingen	19

1 Inleiding

1.1 Inleiding

Het subsidie programma productgerichte milieuzorg 2001 heeft tot doel het stimuleren van de verdere ontwikkeling en verspreiding van productgerichte milieuzorgsystemen, gericht op continue verbetering en beheersing van milieuprestaties van producten en diensten in de keten [Pronk, 2001].

Sinds enkele jaren heeft het Ministerie van VROM de subsidieregeling productgerichte milieuzorg (PMZ) ingesteld. Deze subsidieregeling heeft als doel om productgericht en bedrijfsoverstijgend milieubeleid te stimuleren. NOVEM is verantwoordelijk voor de facilitering en monitoring van deze regeling. In de afgelopen jaren heeft NOVEM de facilitering van de regeling opgezet en hebben afgelopen jaar 44 bedrijven gebruik gemaakt van de PMZ-subsidieregeling. Monitoring van de regeling moet echter nog plaatsvinden en ook de opzet ervan moet nog worden gestart.

Naast het opzetten en initiëren van een monitoringsysteem, heeft NOVEM ook aan gegeven een bijdrage te willen leveren aan het concretiseren en verder vormgeven van het instrument/concept PMZ. Niet alleen faciliteren en monitoren, maar ook beheren.

Een mogelijkheid is om het monitoringsysteem ook in te zetten voor het verschaffen van informatie die benut kan worden voor verbetering van de strategie en beleidsontwikkeling op het gebied van PMZ. In dat geval is het doel van monitoren breder en is het doel niet alleen informatie verschaffen voor het evalueren van de subsidieregeling van VROM.

Voordat een monitoringsysteem wordt ontwikkeld wil NOVEM daarom eerst in samenspraak met andere betrokkenen, met name VROM, EZ en VNO-NCW, onderzoeken wat de doelstellingen, reikwijdte en hoofdlijnen van een dergelijk systeem zouden moeten zijn. In de tweede fase van het project kan dan het monitoringsysteem worden uitgewerkt, waarna het systeem tenslotte operationeel kan worden. NOVEM heeft CE gevraagd ondersteuning te verlenen voor fase 1, het bepalen van de hoofdlijnen van het monitoringsysteem.

1.2 Doelstelling

Doel van deze notitie is het inzichtelijk maken van de belangrijkste keuzen voor de opzet van een monitoringsysteem en welke consequenties die keuzen hebben voor de uitwerking ervan. De keuzen hebben vooral betrekking op:

- de doelstelling (alleen subsidieregeling evalueren of breder?);
- de inhoud van de monitoring (wat wordt er gemonitord, wat komt eruit?);
- de reikwijdte (wat is de doelgroep);
- organisatie van het monitoringsinstrument (zelfstandig of meeliften met bestaande systemen).

Deze notitie is bedoeld als input voor een gezamenlijke bijeenkomst van NOVEM, VROM, EZ en VNO-NCW en CE. Doel van de bijeenkomst is om

op basis van de notitie en daaropvolgende discussie de doelstelling en de hoofdlijnen van de opzet van het monitoringsysteem te bepalen.

1.3 Achtergrond van het project

Alvorens wordt ingegaan op een mogelijke opzet van een monitoringsysteem voor PMZ, worden in deze paragraaf eerst enkele achtergronden geschetst die van belang kunnen zijn bij de keuzen die worden voorgesteld:

- Er bestaan reeds vele monitoringsystemen die nauw raken aan het onderwerp van product gerichte milieuzorg. Een aantal van deze systemen worden uitgevoerd door NOVEM. Monitoringsystemen van NOVEM hebben onder meer betrekking op de volgende programma's: MJA, Benchmarkconvenant, Gave, energiebesparing in de gebouwde omgeving, duurzame energie, duurzaam bouwen, duurzame bedrijventerreinen, Meja/Vamil en EET (onderzoeksprogramma). Buiten NOVEM evalueert VROM onder meer het programma 'schoner produceren'.
- Een belangrijk uitgangspunt dat NOVEM wil nastreven is dat bedrijven te maken krijgen met één loket. Dit betekent dat een bedrijf niet steeds te maken krijgt met verschillende mensen bij NOVEM, die contact onderhouden uit hoofde van verschillende programma's, maar dat de aanpak zoveel mogelijk geïntegreerd wordt en het contact via een persoon, een loket, plaatsvindt.
- Een ander belangrijk uitgangspunt van NOVEM waarmee rekening dient te worden gehouden is het streven naar een goede marktwerking, dat wil zeggen dat het aanbod van de NOVEM programma's en de vraag (behoeften) van bedrijven goed op elkaar aansluiten. Concreet betekent dit dat bij de nadere invulling van PMZ gezocht wordt naar gemeenschappelijke doelen en drijfveren. Voor de overheid en NOVEM is het uiteindelijke doel het realiseren van milieudoelen via een zo groot mogelijke verspreiding van PMZ. Het uiteindelijke doel van het bedrijfsleven ten aanzien van PMZ is het realiseren van kostenbesparing en verbetering van de economische positie. Gemeenschappelijke elementen en drijfveren die daaruit kunnen worden gedestilleerd zijn de volgende: (i) bedrijven kunnen via PMZ meer grip krijgen op de eigen positie in de keten en daarmee hun economische positie versterken, (ii) productmanagement kan leiden tot meer grip op het eigen product en daarmee tot zowel betere milieu- als economische prestaties en (iii) PMZ kan het imago van het bedrijf verbeteren.
- Het programma PMZ staat niet op zichzelf. Zowel de overheid als het bedrijfsleven zijn al een aantal jaren bezig met het ontwikkelen en verspreiden van ketengerichte benaderingen. Voorbeelden hiervan zijn onder meer: (i) Responsible care van de chemische industrie, (ii) Product Stewardship dat sterk wordt gesteund door de VNCI, (iii) ISO 14001, (iv) schoner produceren programma en (v) Integraal ketenbeheer. Overwogen kan worden om bij de monitoring ook de mate van invoering van bovengenoemde systemen te meten.

1.4 Werkwijze

Ter voorbereiding van deze notitie heeft CE de relevante literatuur bekeken, (telefonische) interviews gehouden met de betrokken partijen en overleg gevoerd met NOVEM. De volgende personen/organisaties zijn geïnterviewd of is overleg mee gevoerd:

- de heer Frits de Groot (VNO-NCW);
- mevrouw Corine van As (NOVEM);
- de heer Johan de Vries (EZ);

- de heer Henk Wijnen (VROM);
- de heer Dolf van der Veen (NOVEM);
- de heer Han Groot (MKB Nederland);
- de heer Meindert Booij (NOVEM);
- BECO Milieumanagement;
- TNO-STB;
- HEMA.

De resultaten van de interviews en gesprekken zijn in deze notitie gebruikt om de verschillende keuzen helder te maken en voorstellen te doen voor bepaalde keuzen.

1.5 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 gaat in op de reikwijdte van de monitoring. Hierbij wordt ingegaan op het doel van PMZ in het algemeen en van de subsidieregeling in het bijzonder. Tevens wordt ingegaan op de mogelijke keuzen ten aanzien van de reikwijdte van de monitoring.

Hoofdstuk 3 gaat vervolgens in op monitoring van PMZ in de brede zin. Hierbij wordt ingegaan op de inhoud en organisatie in geval zoveel mogelijk bedrijven worden betrokken in de monitoring.

Hoofdstuk 4 gaat in op monitoring in de smalle zin, dat wil zeggen een monitoringsysteem dat zich beperkt tot de bedrijven en branches die deelnemen aan de subsidieregeling PMZ.

Hoofdstuk 5 sluit tenslotte af met een voorstel voor een monitoringsysteem.

2 Doel en reikwijdte van de monitoring

2.1 Inleiding

Een eerste belangrijke keuze bij de opzet van een monitoringsysteem is de vraag welk doel de monitoring zou moeten nastreven.

Monitoring is geen doel op zich. Het is een hulpmiddel. Monitoring van bepaalde maatregelen of bepaald beleid is bedoeld om te bepalen in welke mate de gestelde doelstellingen worden bereikt. Hiermee kan het hulpmiddel zijn om problemen bij de uitvoering te signaleren, dit te communiceren, het beleid of de maatregelen te verbeteren en bij te sturen [Boonman, 2000].

Om antwoord te geven op de vraag wat het doel is van monitoring zullen we eerst in paragraaf 2.2 en 2.3 ingaan op het doel van PMZ en vervolgens op het doel van de subsidieregeling. Paragraaf 2.4 geeft dan aan wat het doel van monitoring zou kunnen zijn.

In paragraaf 2.5 tenslotte gaan we in op de vraag wat de gekozen doelstelling van monitoring betekent voor de reikwijdte van de monitoring zoals de betrokkenen dat zien. In de volgende hoofdstukken wordt dit vervolgens verder uitgewerkt.

2.2 Doel PMZ

PMZ is een hulpmiddel in de bedrijfsvoering (managementinstrument) om door middel van een systematisch opgezet beheerssysteem alle inspanningen en activiteiten binnen een bedrijf zodanig te structureren dat milieueffecten in de productketen continu kunnen worden beheerst, beperkt en waar mogelijk voorkomen [PWC 1999].

PMZ is vooral gericht op het verminderen van de milieubelasting van producten. Daarmee is het een aanvulling op bedrijfsinterne milieuzorg (BIM), wat vooral is gericht op het verminderen van de milieubelasting van een productieproces. Ook ander beleid, zoals vergunningen, was tot dan toe gericht op de milieubelasting ter plaatse en daarmee op productielocatie en het productieproces. Het uiteindelijke doel is echter hetzelfde: verlaging van de milieubelasting ofwel milieuwinst.

Overheid en bedrijfsleven zijn hierbij overeengekomen dat bedrijven PMZ op vrijwillige basis gaan invoeren, maar dat dit niet vrijblijvend gebeurt [PWC, 1999]. De invoering en voortgang wordt bijgehouden. VNO-NCW rapporteert de verspreiding en het gebruik van PMZ in de diverse branches.

Om invoering van PMZ te stimuleren is een stimuleringsprogramma in het leven geroepen. Wat momenteel de vorm heeft van een subsidieprogramma dat door NOVEM wordt gefaciliteerd.

2.3 Doel subsidieregeling

Het subsidie programma productgerichte milieuzorg 2001 heeft tot doel het stimuleren van de verdere ontwikkeling en verspreiding van productgerichte milieuzorgsystemen, gericht op continue verbetering en beheersing van milieuprestaties van producten en diensten in de keten [Pronk, 2001].

Het doel van het subsidieprogramma is dus de ontwikkeling en verspreiding van PMZ te stimuleren. Daarbij is het de bedoeling dat het doel van PMZ via de subsidieregeling beter wordt gehaald en is het uiteindelijke doel van de subsidieregeling ook milieuwinst. Hierover bestaat consensus bij de betrokken partijen.

2.4 Doel monitoring

Op basis van de gesprekken met alle betrokkenen concluderen wij dat het doel van de monitoring de volgende zou moeten zijn:

- 1 Meten in hoeverre bedrijven en sectoren bezig zijn met de invoering van productgerichte milieuzorg(systemen) en zo mogelijk bepalen wat de milieuwinst hiervan is en,
- 2 Vaststellen hoe de verspreiding en verdere ontwikkeling van productgerichte milieuzorg (PMZ) effectiever kan plaatsvinden.

De betrokken partijen¹ zien monitoring dus vooral als hulpmiddel om het doel van de subsidieregeling effectiever te bereiken.

De eerste subdoelstelling - meten bij bedrijven en sectoren van de inspanningen op het gebied van PMZ - geeft inzicht bij welke branches en in welke mate veel en nog weinig is gebeurd. Met dit inzicht kan de subsidieregeling en eventueel ander beleid hierop worden afgestemd. Een belangrijke vraag is of het mogelijk is om de inspanningen op het gebied van PMZ te operationaliseren naar kwantitatieve milieuwinst. Dat is tenslotte het uiteindelijke doel van PMZ. Alle betrokkenen zijn het erover eens dat dit zeer lastig is, zonet onmogelijk. Voorgesteld wordt daarom dat in ieder geval gemeten zou moeten worden welke diepgang de invoering van PMZ in een bedrijf heeft (bijvoorbeeld aan de hand van de fasen van de 'Handreiking Product-Stewardship' van de VNCI). Dit laatste komt verder in deze notitie nader aan de orde.

De tweede bovengenoemde subdoelstelling van monitoring - vaststellen hoe de verspreiding en verdere ontwikkeling van PMZ effectiever kan - levert inzicht in factoren die dit bevorderen en belemmeren. Deze factoren hebben betrekking op slaag- en faalfactoren voor verdere verspreiding en invoering. Vragen zijn bijvoorbeeld: (i) zijn bedrijven en branches op de hoogte van PMZ?, (ii) wat motiveert bedrijven en branches om wel of niet mee te doen en waarom doen ze het niet? (iii) wat zijn belangrijke belemmeringen?

2.5 Reikwijdte monitoring: welke bedrijven en branches?

Wat betekent de bovengenoemde doelstelling van monitoring voor de opzet van het systeem en met name de reikwijdte ervan. Onder reikwijdte verstaan we in dit verband welke bedrijven en branches onder de monitoring zouden moeten vallen.

De in de vorige paragraaf geformuleerde doelstelling maakt dat in principe alle bedrijven en branches onder de monitoring zouden moeten vallen. Alle betrokken partijen zijn het erover eens dat niet alleen de bedrijven die deelnemen aan de subsidieregeling, maar ook anderen meegenomen moeten worden.

¹ Onder de betrokken partijen worden verstaan VROM, NOVEM, EZ, VNO-NCW en de gebruikers van de regeling, de deelnemende bedrijven. De gespreksverslagen vindt u in de bijlage.

Het mag duidelijk zijn dat bedrijven die deelnemen aan de subsidieregeling (deels) andere en meer vragen gesteld kunnen worden dan de niet-deelnemende bedrijven. Een ander verschil is dat de monitor van deelnemende bedrijven (deels) verwerkt kan worden in het aanvraagformulier en de evaluatie achteraf. Voorgesteld wordt daarom om de monitoring in tweeën te splitsen:

- in het gehele bedrijfsleven (breed);
- bij de deelnemende bedrijven van de subsidieregeling (smal).

Naast de invoering van monitoring bij deze twee doelgroepen, is het zinvol om ook binnen NOVEM zelf nog additioneel informatie over de werking van de subsidieregeling en eventueel andere PMZ-gerelateerde regelingen te verzamelen en te evalueren. Vragen die hierbij aan de orde kunnen komen zijn: (i) hoeveel aanvragen worden gedaan? (ii) welke bedrijven en branches doen alsnog niet mee na de aanvraag en waarom? (iii) stemmen de aanvragen overeen met de doelstellingen van de subsidieregeling?

In de volgende hoofdstukken wordt ingegaan op welke beoogde effecten moeten worden gemonitord bij de grote reikwijdte (breed, hoofdstuk 3) en bij de kleine reikwijdte (smal, hoofdstuk 4) en de organisatie hiervan.

3 Brede opzet: alle bedrijven

3.1 Inleiding

De betrokken partijen zijn het er over eens dat er twee niveaus zijn te onderscheiden in de reikwijdte van de beoogde effecten. Over de diepgang van de effecten waarvoor gemonitord moet worden bestaat er nog enige discussie. De verschillende beoogde effecten en de monitoring hiervan wordt hier uitgewerkt voor zover het alle bedrijven betreft. Daarom gaat dit hoofdstuk in op de diverse onderwerpen zoals die gemonitord kunnen worden en op de mogelijke organisatie hiervan.

3.2 Monitoringsonderwerpen

3.2.1 Inleiding

Reeds is opgemerkt dat het niet de bedoeling is om de totale milieuwinst als gevolg van PMZ en de subsidieregeling te monitoren. Voor het bereiken van die milieuwinst zijn echter subdoelen te identificeren. Zoals reeds genoemd kan naast het bepalen van het bereikte effect kan een monitoring ook worden gebruikt voor het verbeteren ervan. Hiervoor is het belangrijk niet alleen het effect te monitoren maar ook te bepalen hoe dit effect kan worden vergroot.

3.2.2 Penetratiegraad

In de meeste beperkte vorm is het doel van de subsidieregeling het stimuleren van de invoering van productgericht milieuzorgsystemen. Alle partijen zijn het er dan ook over eens dat uit de monitoring moet blijken wat de penetratiegraad van PMZ is bij alle bedrijven. Hierbij is het belangrijk om op de formulering te letten. Reeds vele bedrijven houden zich bezig met productgericht milieubeleid of milieugericht productbeleid zonder dat ze het PMZ noemen of die term zelfs maar kennen.

3.2.3 Mate van invoering

VROM merkt op dat alleen het feit of er PMZ is niet zo veel zegt over wat dat inhoud. Zij zou daarom graag nog iets meer hierover willen weten: hoe is het vormgegeven, in welke mate is het systeem doorgevoerd? Zij stelt daarom voor om ook aandacht te besteden aan de mate van invoering van productgerichte milieuzorg. Om dit enigszins behapbaar te maken voor de onderzochten en de analyse van de monitoring stelt VROM voor om hiervoor meerder niveaus te onderkennen, zoals ook bij Product Stewardship is gebeurd.

3.2.4 Reden van invoering: faal- en slaagfactoren

Om de effectiviteit van de regeling te vergroten is het volgens de meeste partijen van belang te bepalen waarom bedrijven PMZ uitvoeren of dit juist nalaten. VNO-NCW denkt dat dit niet nodig is omdat dit reeds uit eerdere evaluaties is gebleken.

Zowel Brezet et al. (1999) als PWC (2000) hebben de faal- en slaagfactoren voor de deelneming aan de subsidieregeling geëvalueerd. PWC heeft daarnaast ook de verwachtingen van brancheorganisaties, adviseurs, ambtenaren en een aantal bedrijven in kaart gebracht. Beide geven echter weinig informatie over de situatie van bedrijven die niet aan de regeling mee doen. VROM, EZ, NOVEM en de gebruikers denken daarom dat het belangrijk is om bij de brede monitoring, gericht op bedrijven die niet deelnemen aan de subsidieregeling, ook de slaag- en faalfactoren te monitoren. Door dit op systematische wijze in kaart te brengen en blijven brengen kan het beleid verder worden verbeterd om eenmaal ingezette PMZ trajecten te optimaliseren.

3.2.5 Ander productbeleid

VROM, EZ en NOVEM willen graag het effect van de subsidieregeling vergelijken met het effect van andere beleidsinstrumenten. Als blijkt dat andere maatregelen effectiever zijn kan het beleid ter stimulering van PMZ worden aangepast. VNO-NCW vindt dat de diversiteit in producten zodanig is dat de overheid eigenlijk niet op productbeleid kan sturen. Een subsidieregeling biedt mogelijkheden voor stimulansen zonder dat de bedrijven worden beperkt in hun specialisme: productbeleid. Andere instrumenten kunnen dus niet worden ingezet, dus hoeft je die ook niet te monitoren.

Daarnaast is het de bedoeling om in de brede opzet bedrijven niet te overvragen. Als je naar alle mogelijke andere beleidsinstrumenten (verschillende convenanten, specifieke branchegerichte programma's, schoner produceren, de diverse onderdelen van "met preventie naar duurzaam ondernemen" en zo voort) gaat vragen kan het wat veel worden. Een goede tussenweg zou kunnen zijn om de bedrijven te vragen welke rol de overheid heeft gespeeld bij de invoering van PMZ en op basis van welk beleid.

3.2.6 Bijdragen aan bekendheid PMZ en subsidieregeling

De partijen zien het vergroten van de bekendheid van PMZ en de subsidieregeling als gunstig bijeffect. Niemand ziet het als hoofddoel. Wel moet de monitoring zo worden opgezet dat het de mening van de bedrijven ten aanzien van PMZ niet negatief beïnvloedt.

3.2.7 Overige opties monitoring

NOVEM stelt in het *Programma Productgerichte Milieuzorg 2001* [NOVEM, 2001] dat de subsidieaanvraag wordt beoordeeld op een drietal criteria:

- a *systematische werkwijze door het vastleggen van taken en verantwoordelijkheden;*
- b *continue productverbetering door periodiek de milieuaspecten van het product te analyseren, aan te passen en te evalueren;*
- c *betrokkenheid van alle partijen binnen de productketen; PMZ bestrijkt namelijk de hele levensloop van het product, van wieg tot graf.*

Deze criteria kunnen dus worden gezien als subdoelen of een operationalisatie van PMZ. PWC [1999] noemt a en c reeds als faal- en slaagfactoren. Monitoring op het gebied van de productverbetering is dan nog niet gedekt. Dit kan door het aantal **milieugerichte productinnovaties** te monitoren.

3.3 Organisatie brede monitoring

Om tegen redelijke kosten een zo breed mogelijk bedrijfspubliek te bereiken en daarbij nog een goede respons met betrouwbare antwoorden te krijgen is zeer moeilijk. De partijen denken dat dit, voor wat betreft de brede monitoring, het beste kan worden bereikt door aan te sluiten bij bestaande monitoringsystemen. Hierbij kunnen ook synergie-effecten worden bereikt, doordat ook het andere monitoringsysteem reeds een aantal basisgegevens verzameld (grootte bedrijf, branche, etc.).

Op dit moment zijn er al diverse monitoringsystemen die lopen of worden opgezet bij NOVEM, VNO-NCW en VROM. Omdat PMZ zich richt op bedrijven is het te verkiezen om aan te sluiten bij een systeem dat zoveel mogelijk bedrijven benaderd. Het meest geschikt hiervoor lijkt de MJA-monitor voor middelgrote bedrijven (ca. 800 bedrijven) wat tegenwoordig wordt aangevuld met de benchmark-monitor voor grote bedrijven (>0,5 PJ, ca. 200 bedrijven). Hiermee wordt het midden- en kleinbedrijf gemist. Dit sluit aan bij de wensen van MKB Nederland². De vraag is in hoeverre dit echter door de andere partijen als wenselijk wordt ervaren (**vraagpunt**). Een mogelijkheid is om aan te sluiten bij de monitoring die wordt uitgevoerd in het kader van het programma Schoner Producteren (SP)³. Deze monitoring wordt uitgevoerd door een steekproefsgewijze telefonische enquête onder het MKB door KPMG Milieu en NIPO. Deze opzet wijkt dus zeer af van de andere monitoring van NOVEM. Onderdeel hiervan is reeds milieuzorg en milieugerichte productontwikkeling. Gezien de huidige inhoud kan zonder veel aanpassingen de monitoring van SP worden gebruikt als input voor de evaluatie van PMZ.

Naast de bedrijven richt de subsidieregeling zich ook op brancheorganisaties⁴, logisch zou dus zijn ook bij hen te monitoren. Zoals eerder aangegeven rapporteert VNO-NCW branchegericht over de voortgang van de monitoring. Volgens VNO-NCW is deze rapportage weinig systematisch en gestructureerd en kan daarom ook niet dienen als monitoringsysteem. Indien er voor wordt gekozen ook de branches te benaderen zal hiervoor, eventueel in samenwerking met VNO-NCW een nieuw systeem moeten worden opgezet (**vraagpunt**).

² MKB Nederland wil zich nu alleen richten op het instapmodel dat wordt ontwikkeld.

³ Dit programma heeft tot doel de verschillende overheidsinitiatieven gericht op milieubeleid bij het MKB te integreren [KPMG Milieu en NIPO, 2001].

⁴ VROM verleent met het programma 'Stimuleren Productgerichte Milieuzorg' subsidie aan industriële ondernemingen en intermediaire organisaties [NOVEM, 2001].

4 Smalle opzet: deelnemende bedrijven

4.1 Inleiding

Zoals reeds eerder gezegd is het doel van de subsidieregeling *het stimuleren van de verdere ontwikkeling en verspreiding van productgerichte milieuzorgsystemen, gericht op continue verbetering en beheersing van milieuprestaties van producten en diensten in de keten* [Pronk, 2001]. In het vorige hoofdstuk is ingegaan op de ontwikkeling en verspreiding binnen het Nederlandse bedrijfsleven. Niet het hele bedrijfsleven doet echter mee aan de subsidieregeling. Volgens alle partijen is het dan ook de moeite waard om te monitoren wat er daadwerkelijk bereikt wordt bij de bedrijven die de subsidieregeling aanvragen. Evenals in hoofdstuk 3 zal daarvoor eerst worden ingegaan waarop de monitoring zich richt en daarna op de organisatie hiervan.

4.2 Monitoringsonderwerpen

Voor het bepalen van de monitoringsdoelen gelden deels dezelfde afwegingen als bij de brede monitoring. De invulling hiervan kan echter heel anders zijn vanwege een aantal verschillen. Ten eerste is PMZ bekend bij de deelnemende bedrijven. Ten tweede kan de monitoring meer inspanning van de bedrijven vragen. Dit kan bij de voorwaarden voor toekenning van de subsidie worden geregeld. Ten derde kan het effect van het gebruik van de subsidieregeling ten opzichte van een duidelijk beginpunt worden gemeten en worden afgezet tegen een referentiegroep (uit de brede opzet). De onderwerpen zien er dan als volgt uit.

4.2.1 Penetratiegraad

De hoeveelheid bedrijven die gebruik maken van de subsidieregeling. Hierbij hoort ook de penetratiegraad na afloop van het project. Het doel is immers continue aandacht, dus ook nog na afloop.

4.2.2 Mate van invoering

Volgens een van de gebruikers is voor met name kleine bedrijven al sprake van systematisch opgezet beheerssysteem indien een van de medewerkers is bijgeschoold en de aandacht voor productgerichte milieuzorg stimuleert en op zich neemt. Hierin zij dus meerder fasen te onderscheiden, zoals:

- aandacht voor het milieu;
- systematisch aandacht voor het milieu;
- incorporatie in een zorgsysteem;
- anders, nl.

4.2.3 Succes en slaagfactoren

Deze zijn reeds enige malen geanalyseerd, waarbij met name de rol van consultants voor het gebruik van de subsidieregeling een noodzakelijke randvoorwaarde bleek [Brezet et al, 2000]. De andere faal- en slaagfactoren, - branche, plaats in keten, invloed in keten, samenwerking met andere afdelingen en bedrijven, etc. - lijken meer algemeen geldig te zijn voor de invoer-

ring van productgericht milieubeleid. Daarnaast lijkt het goed te inventariseren hoeveel aanvragen niet worden gehonoreerd en waarom niet. Indien mogelijk zou het ook interessant zijn later te bepalen wat zij na de afwijzing al dan niet aan PMZ hebben gedaan.

4.2.4 Vergelijking met ander productgericht milieubeleid

Ook hier kan worden gevraagd of andere overheidsmaatregelen hebben geleid tot productgerichte milieuzorg.

4.2.5 Aantal milieugerichte productinnovaties

Er zijn echter een aantal duidelijke verschillen met de brede opzet. Zo kan meer inspanning van bedrijven worden verlangd doordat ze immers ook profijt hebben van de subsidie en bij de aanvraag bepaalde eisen opgenomen kunnen worden. Daarnaast is er een duidelijke begin- en eindsituatie waardoor de situatie (de mate en wijze van invoering) beter kan worden bepaald. Om het effect van de subsidieregeling te bepalen kan deze vervolgens worden vergeleken met de bedrijven uit de brede opzet.

4.2.6 Milieuwinst

Zoals reeds eerder is aangegeven is het bepalen van de behaalde milieuwinst zeer moeilijk. Alle partijen geven echter wel aan dat dit het doel is. Wellicht is het daarom de moeite om bij de deelnemende bedrijven wel na te gaan in hoeverre de maatregelen die genomen zijn in het kader van het PMZ-project hebben geleid tot milieuwinst en wat deze winst dan is.

4.3 Organisatie

Voor de deelnemende bedrijven wordt voorgesteld een eigen monitoringstelsel op te zetten. Hierbij kan worden gewerkt met een aantal meetmomenten. Voor de hand liggen een nulmeting bij de aanvraag. Een meting die NOVEM zelf uitvoert bij toekenning en afwijzing. Een meting direct na afloop van het project en een nameting een aantal jaren na afloop van het project.

5 Opzet monitoring PMZ

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk gaan we in op de opzet van een monitoringsysteem voor PMZ. In feite bevat dit hoofdstuk de samenvatting en conclusies van het onderzoek. We zullen eerst ingaan op de doelen en uitgangspunten van het systeem. Vervolgens operationaliseren we deze. Belangrijk is dat tijdens de bijeenkomst overeenstemming wordt bereikt over de gestelde doelen, uitgangspunten en de bijbehorende operationalisering. Dit leidt tot een voorstel voor de opzet van de monitoring. Tenslotte gaan we in op het verwachte resultaat van deze informatie. Indien de partijen met deze opzet akkoord gaan kan worden besloten deze verder uit te werken en door te gaan met fase 2.

5.2 Doelen en uitgangspunten

Uit deze studie blijkt dat de doelen van het monitoringsysteem zijn

- 1 Meten in hoeverre bedrijven en sectoren bezig zijn met de invoering van productgerichte milieuzorg(systemen) en zo mogelijk bepalen wat de milieuwinst hiervan is en,
- 2 Vaststellen hoe de verspreiding en verdere ontwikkeling van productgerichte milieuzorg (PMZ) effectiever kan plaatsvinden.

Voor het bereiken van deze doelen gelden een aantal uitgangspunten:

- a de uitvoering moet relatief eenvoudig zijn;
- b de monitoring richt zich op zo veel mogelijk bedrijven;
- c de verkregen informatie dient zo ver mogelijk te gaan om het effect goed vast te stellen;
- d de bedrijven moeten niet overvraagd worden / de monitoring moet geen aversie opwekken tegen PMZ.

De uitwerking van de bovenstaande doelen en uitgangspunten leidt tot de volgende conclusies:

- de monitoring moet voor zover mogelijk aansluiten bij bestaande systemen (uitgangspunten a, b en d);
- de bedrijven die momenteel geen gebruik maken van de subsidieregeling kunnen maar beperkt worden gemonitord (d);
- bedrijven die wel gebruik maken van de subsidieregeling kunnen uitgebreid worden gemonitord (c en d);
- monitoring dient te worden gesplitst in twee systemen: voor de deelnemende bedrijven en voor de niet deelnemende bedrijven (bovenstaande twee punten);
- de monitoring geschiedt op intervalbasis. (**vraagpunt:** welke frequentie?).

5.3 Opzet

Het voorstel is om de gewenste informatie te verzamelen via 3 routes:

- 1 NOVEM zelf.
- 2 Deelnemende bedrijven.
- 3 Alle bedrijven.

NOVEM

Bij NOVEM is de nodige informatie aanwezig over aanvraag en afwijssstatistieken. Dit wordt bij elke tranche gemonitord. Dit betreft informatie met betrekking tot de volgende vragen:

- hoeveel bedrijven vragen aan?
- wat voor bedrijven zijn dat?
- hoeveel aanvragen worden afgewezen?
- waarom worden de aanvragen afgewezen?

Deze informatie kan gebruikt worden om de bekendheid van de subsidieregeling en de interpretatie hiervan te monitoren.

Deelnemende bedrijven

Bij de deelnemende bedrijven kan dieper worden ingegaan op de bereikte milieuwinst. Hier zijn een aantal meetmomenten reeds aanwezig, bij de subsidieaanvraag, bij de subsidietoekenning en bij de afronding van het project. Daarnaast lijkt het wenselijk om ook enige tijd na afloop van het project te monitoren om de duurzaamheid van het effect te meten. Dit kan bijvoorbeeld 3 en 6 jaar na afloop. Vragen waar hierop kan worden ingegaan zijn⁵:

- hoe kent u PMZ?
- wat verwacht u ervan? (drijfveren, organisatie, gewenst effect bedrijf)
- zijn deze verwachtingen uitgekomen?
- wat was er anders?
- waardoor komt dat? (succes en faalfactoren)
- wat heeft het uiteindelijk opgeleverd? (gewenst effect beleid):
 - milieuwinst;
 - productinnovaties;
 - invoering zorgsysteem;
 - betrokkenheid organisatie;
 - kostenbesparing;
 - verbetering van de economische positie in de keten;
 - betrokkenheid andere delen van de keten;
 -
- achtergrondinfo:
 - grootte bedrijf;
 - branche;
 - positie in keten;
 - verantwoordelijke voor PMZ;
 - betrokkenheid adviseur;
 -

Alle bedrijven

Bij bedrijven die niet deelnemen aan de subsidieregeling wordt aangesloten bij bestaande monitoringsystemen en zal de frequentie afhangen van deze monitoring. Wel kan worden afgesproken dat PMZ met een lagere frequentie wordt gemonitord (bijvoorbeeld iedere tweede of derde keer). Wij denken dat hierbij het beste kan worden aangesloten bij de monitoring zoals die nu plaatsvindt of gaat plaatsvinden voor:

- MJA door NOVEM bij ca. 800 middelgrote bedrijven;
- benchmark door aan NOVEM gelieerde organisatie bij 200 grote bedrijven. (**vraagpunt**: kan dit?);
- Schoner Producteren door KPMG Milieu en NIPO voor VROM via telefonische enquêtes bij deel van het MKB.

⁵ Belangrijk is om aan te geven welke informatie het bedrijf achteraf moet gaan leveren, zodat het dit ook daadwerkelijk bij kan houden.

In verband met de eenvoud lijkt het verstandig om bij een beperkt aantal systemen aan te sluiten. Eventueel kan worden overwogen om in plaats van bij SP aan te sluiten een monitoring voor brancheorganisaties op te zetten.

Vragen waar bij deze monitoring wordt ingegaan zijn bijvoorbeeld:

- besteedt u bij uw bedrijfsvoering aandacht aan het milieu?
- hoe gebeurt dit? (bijv. milieucoördinator / zorgsysteem / ...)
- besteedt u bij productontwikkeling aandacht aan het milieu?
- betreft u hierbij ook andere partijen in de keten?
- waarom besteedt u wel/geen aandacht aan het milieu?
- speelt overheidsbeleid hier ook een rol in? Welk beleid?
- neemt u deel aan een programma dat gericht is op milieubeleid? (Responsible Care, Schoner Produceren, PMZ, ISO 14.000,)
- kent u het subsidieprogramma productgerichte milieuzorg?
- zou u daarover informatie willen ontvangen?

Een deel hiervan is reeds onderdeel van de monitoring waarbij wordt aangesloten, evenals de achtergrondinformatie zoals die grootte bedrijf, branche, en de positie in keten. Deze hoeft dan niet extra gevraagd te worden.

5.4 Verwachte resultaat

Op basis van de monitoring bij NOVEM zelf kan worden aangegeven

- of de aanvragende bedrijf een goed begrip hebben van de doelstellingen en invulling van PMZ en,
- of de belangstelling toe of afneemt gedurende de jaren.

Op basis van de monitoring bij deelnemende bedrijven kan worden aangegeven

- hoe bedrijven in aanraking komen met de subsidieregeling;
- welk soort bedrijven (grootte, branche, positie in keten) gebruik maken van de regeling;
- waarom deze bedrijven dat doen;
- wat het effect hiervan is uitgedrukt in:
 - aandacht voor milieu;
 - invoering PMZ-systeem;
 - betrokkenheid in keten;
 - aantal milieugerichte productinnovaties;
 - milieuwinst als gevolg van de regeling / PMZ;
 - verbetering van de economische positie van het bedrijf;
- in hoeverre deze effecten blijvend zijn;
- wat bepalend is voor het slagen of falen van de subsidieregeling / PMZ.

Op basis van de monitoring bij alle bedrijven kan worden aangegeven:

- in hoeverre bedrijven bezig zijn met productgericht milieubeleid;
- hoe ver ze daarmee zijn (bijvoorbeeld indeling volgens Responsible Care of Schoner Produceren: geen interesse, interesse maar geen maatregelen, aantal milieumaatregelen in gevoerd, routineuze aandacht voor het milieu);
- welke soort bedrijven dat doet;
- waarom deze bedrijven dat doen;
- wat de bekendheid is van PMZ;
- welke overheidsmaatregelen bedrijven stimuleert om aandacht aan het milieu te besteden.

6 Literatuurverwijzingen

Boonman, P.

Tijd voor duurzaamheid; een aanzet tot het ontwikkelen van een monitoring-systeem voor duurzame bedrijventerreinen, TUE, Eindhoven, 2000

Brezet, H., B. Houtzager, R. Overbeeke, C. Rocha en S. Silvester
Evaluatie van 55 PMZ-subsidieprojecten, TUD, Delft, 2000

KPMG Milieu en NIPO

Schoner produceren in Nederland 2001, tweede vervolgmeting, VROM, Den Haag, 2001

NOVEM

Programma Productgerichte Milieuzorg 2001, NOVEM, Utrecht, 2001

PricewaterhouseCoopers (PWC)

Handreiking productgericht milieuzorg, Milieumanagement in de productketen, VROM, Den Haag, 1999

PricewaterhouseCoopers (PWC)

Samenvatting PMZ-onderzoek, De belangrijkste conclusies van het onderzoek naar de ontwikkeling van productgerichte milieuzorg, VROM, Den Haag, 2000

Pronk, J.P.

Wijziging subsidieregeling milieugerichte technologie 2001 (productgerichte milieuzorg) in *Staatscourant* 9 augustus 2001, nr. 152, p 7, SDU, Den Haag, 2001